

949.72.053.2

№ Кр Г 70

П. ГОСПОДИНОВЪ

ДОБРУДЖАНСКОТО
ДВИЖЕНИЕ

СОФИЯ
1 9 4 3

ДОБРУДЖАНСКОТО
ДВИЖЕНИЕ

П. ГОСПОДИНОВЪ

ДОБРУДЖАНСКОТО
ДВИЖЕНИЕ

ИДЕЙНИ ПОСТИЖЕНИЯ И БОРБИ

СОФИЯ

1943

949.72.053.2

949.72.053.2

Кр
Г 70

РЕГИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА
„ДОРА ГАБЕ“ гр. Добрич
Инв. № 0107012018

ОКРЪ:
„Г.“

Регионална библиотека
„Дора Габел“ Добрич

9 300000 480590

11/11

ОТЪ СЪЩИЯ АВТОРЪ:

Млада Добрудна, 1932 г.

Добрудна и нейните борби, 1938 г.

Освободена Добрудна, 1942 г.

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ
2018.....г.

ВМѢСТО ПРЕДГОВОРЪ

До г. А. Стояновъ, председателъ на Великия добруджански съборъ въ гр. Добричъ

Многоуважаемий господине председателю,

Възпрепятствуванъ отъ редица непредвидени обстоятелства, дълбоко скърбя, загдето не мога лично да бжда участникъ и свидетелъ въ Великия добруджански съборъ. Увѣнчалъ края на едно славно борческо дѣло, той иде сега да възвести ново начало — началото на свободния животъ въ Добруджа, като привика къмъ дейность, вмѣсто борцитѣ за нейнитѣ народности права, творцитѣ на материалното и благоденствие и духовенъ възходъ. Творци чрезъ ралото и чрезъ словото. Еднитѣ да пишатъ по хлѣбородната добруджанска земя поемата на мирния трудъ, а другитѣ да затвърдяватъ неоченимата му стойность въ сърдцата и въ душитѣ на всички българи, за да живѣятъ и нашитѣ деца съ просторитѣ на равна Добруджа тѣй, както и ние живѣхме, ако и въ робскитѣ ѣ години, чрезъ вдъхновеното перо на покойния Йорданъ Йовковъ, нейния недостижимъ пѣвецъ.

Вие сега слагате ножа въ ножницата и добре правите. Истински воинъ е тоя, който знае, кога трѣбва да държи обнаженъ своя мечъ, кога да го размахва надъ главата си, свѣтълъ и унищожителенъ като мълния, и кога да го прибере до нозетѣ си, спечелилъ съ него победата и за себе си, и за поколѣнїята си. Азъ не зная, кой отъ тия два мига е по-славенъ и по-достоенъ за преклонение. Зная само едно, че тѣ сж недѣлими единъ отъ другъ. И щастливи сж тия, които могатъ да се радватъ на тѣхъ приживе. Още по-щастливи ония, на които се дължатъ тѣ.

Едни отъ най-голѣмитѣ щастливци сте вие, покрай другото, и за туй, загдето борбата ви се увѣнча съ достоенъ успѣхъ. Все пакъ, не бива никога да се забравя, че дѣлото не е окончателно свършено. Наистина, за българската историческа действителность южнодобруджанскиятъ въпросъ не сжествува вече като държавно-политически проблемъ, но затова пъкъ отъ неговото разрешение се породиха редица други въпроси, безъ чието правилно разрешение добруджанскиятъ българинъ нѣма да почувствува нито така топло свободата си, нито пъкъ така трепетно ще преживѣе гордостъта си на свободенъ гражданинъ, както намъ се ще да бжде то. Нека занаяпредъ тия въпроси да не излизатъ никога не само отъ нашето съзнание, но и отъ обсега на нашитѣ грижи.

Като ви поздравявамъ още еднажъ съ щастливия край на вашето борческо дѣло и като ви пожелавамъ въ сжщото време щастливо завършване и на последицитѣ отъ него, позволявамъ си отъ тишината на моята стая да извикамъ:

Да живѣе Н. В. Царя Обединителъ Бо-
рисъ III, да живѣе почти обединена Бълга-
рия, да пребжде свободата въ люлката на
българската държавностъ, хубавата, равната
Добруджа, въ която не се копае злато, но
затова пъкъ е златенъ всѣки житенъ класъ!

Поклонъ предъ борцитѣ на нейното
освобождение!

София, 1 X 1942 год.

С. Чилингировъ

Почетенъ членъ на Съюза „Добруджа“

На баша ми
ЦАНЮГОСПОДИНОВЪ
който ми вдъхна обичь
къмъ Добруджа и ме
научи да ѝ слуна честно
и всеотдайно, —
посвещавамъ тая книга.

Авторътъ

ДОБРУДЖАНСКОТО ДВИЖЕНИЕ

ИДЕЙНИ ПОСТИЖЕНИЯ И БОРБИ

Слово, произнесено на Великия добруджански съборъ, заседавалъ на 3—5 октомврий 1942 г. въ гр. Добричъ

Драги съграждани!
Скжпи съборяни!

Въпроситѣ, съ които съмъ натоваренъ да ви занимаю, сж отъ най-различно естество. Тѣ обхващатъ на първо мѣсто историята на цѣлокупното добруджанско движение, което ще рече — на неговата всестранна и разнородна дейность, а едновременно съ това и на формата, въ които това движение се е проявявало при преследване на своята заветна цель — освобождението на Добруджа и нейното присъединение къмъ майката-родина.

Нека отбележа още въ началото на словото си, че целитѣ и ударнитѣ задачи на едно движение, политическо по сжщина, народностно по потекло и революционно по своитѣ методи на борба, каквото бѣ добруджанското освободително движение, винаги сж въ тѣсна зависимость отъ политическата обстановка, всрѣдъ която то е бивало предопредѣлено да се проявява.

По тази причина на добруджанскитѣ българи, които до вчера бѣха безправни роби, не имъ бѣ позволено да говорятъ за свобода, но това не означава, че тѣ не сж блѣнували и не се борѣха за своето освобождение. Както българитѣ отъ Добруджа, така и тѣхнитѣ прокудени нѣкога братя еднакво се стремѣха къмъ свободата на Добруджа. И на еднитѣ и на другитѣ тя бѣ скжпа и възжелана мечта. Но поставени да живѣятъ и да се проявяватъ при различни условия, тѣ бѣха заставени и да се домогватъ къмъ общата заветна цель по различни пътища и съ различни сръдства.

Съ други думи, изключителнитѣ условия, въ които добруджанското движение на Добруджа трѣбваше да изявява своята воля, му налагаха и своеобразни сръдства за догонване на неговата и на общобългарската цель — освобождението и обединението на българска Добруджа.

На същото основание това движение се наричаше легално, защото се проявяваше въ рамките на ромънскитѣ закони. Всъщностъ, обаче, то бѣше и до последнитѣ дни на ромънското владичество запази своя конспиративенъ, дори революционенъ характеръ.

Затова онова, за което прокуденцитѣ отъ Добруджа, а наедно съ тѣхъ и бѣлгарската политическа и културна общественостъ, говорѣха открито, бѣлгаритѣ отъ Добруджа само мислѣха и блѣнуваха за него.

И докато въ свободна Бѣлгария освобождението на Добруджа и нейното обединение съ майката-родина се изтъкваше като всебѣлгарска целъ, въ поробена Добруджа тя се прикриваше и се премълчаваше. Но добруджанскитѣ бѣлгари въ своитѣ съкровени мисли и чувства фатално се стремѣха и методично се домогваха къмъ същата целъ.

Добруджанското движение въ свободна Бѣлгария се проявяваше при съвсемъ други условия: то се радваше на свобода и затова недвусмислено се стремѣше и открито се борѣше за освобождението на Добруджа. То, обаче, никога не злоупотрѣби съ това преимущество, на което се радваше, и всички свои действия съгласуваше съ интереситѣ на Бѣлгария и съ изключителнитѣ условия, които често налагаха дори на бѣлгарскитѣ правителства да говорятъ подъ сурдинка за най-жизненитѣ въпроси на народа ни, даже понѣкога да премълчаватъ и нѣкои неправди, само за да не оставятъ впечатление за наложеното и продиктуваното имъ безсилие отъ Ньойския договоръ.

Добруджанскитѣ прокуденци първи разбраха, че ще съществува добруджански и общобѣлгарски народностенъ въпросъ, докато има национално здрава, политически и духовно утвърдена бѣлгарска държава. Това разбиране фаталистично имъ заповѣдваше да бждатъ на вътрешния политически фронтъ винаги въ помощъ на бѣлгарската държава. Тѣ не се свързаха политически съ

никое правителство, но затова пъкъ винаги се считаха доброволни защитници на България.

Споредъ господстващото нѣкога убеждение срѣдъ прокуденцитѣ отъ Добруджа, тѣ се пазѣха отъ партийнитѣ внушения, ненавиждаха идеологическитѣ блуждения защото сподѣляха мисълта, че народността е надъ тѣхъ, надъ временнитѣ партийни знамена, че тя е синовенъ дългъ, а не идеологическа измама. Нали животътъ тече, условията се мѣнятъ, а наедно съ тѣхъ избледняватъ както партийнитѣ знамена, така и политическитѣ лозунги ?

Само по тази причина организираната добруджанска емиграция успѣ да обедини всички добруджански прокуденци, независимо отъ тѣхната идейна, класова и съсловна принадлежностъ. Тази своя позиция тѣ бранѣха ревниво срещу всички, които искаха да изкористятъ добруджанското движение за цели, които му бѣха чужди.

И въ тази своя борба за утвърждаване и за идейно изясняване волята на организираната добруджанска емиграция обстоятелствата често ѝ налагаха да воюва съ представителитѣ на чуждата пропаганда и въ своитѣ редове.

Кои бѣха тѣзи заблудени народни синове? Кое подхранваше тѣхната борба?

Това бѣха наистина заблудени българи, които поставяха идеологията по-високо отъ народността. Тѣ наивно вѣрваха, че освобождението на Добруджа ще дойде съ разрешаването на социалния въпросъ въ свѣта. Тѣ истински се трогваха повече отъ социалнитѣ борби въ Китай, защото тържеството на доктрината за тѣхъ бѣ отъ много по-голѣмо значение, отколкото бедственото народностно положение на българитѣ отъ Добруджа.

И, за да бждатъ последователни на своята идеологична самоизмама, тѣзи неволни или съзнателни проводници на чуждата пропаганда наивно поддържаха безсмислени и глупави теории за съществуването на отдѣленъ добруджански народъ съ свое самостоятелно национално съз-

нание и за образуване на нѣкаква балканска федерация, въ която и Добруджа трѣбваше да участвува като равностранен членъ наедно съ българския народъ.

Въ тази упорита идеологическа борба, която всъщностъ бѣ борба на родолюбивитѣ и здрави елементи на реда, на народностната принадлежностъ и на будното българско съзнание, съ рушителитѣ на българското държавно и народностно единство, добруджанската емиграция удържа блѣскава победа. Тази победа бѣ коронясана съ освобождението на Добруджа, което не дойде по рецептата на хората съ притъпеното българско самочувствие, а съгласно здравия и вѣренъ усѣтъ на будната българска и добруджанска общественостъ.

Така българското народностно съзнание срѣдъ организираната добруджанска емиграция получи своето кръщение, своето идейно и организационно единство, което има своитѣ благоприятни отражения и въ вътрешността на Добруджа.

Драги съборяни!

Нека видимъ, следъ всичко това, какви бѣха въ този моментъ идейнитѣ позиции въ поробена Добруджа.

Тукъ върху плоскостта на добруджанската борба се състезаваха нѣколко идейни групировки. На първо мѣсто това бѣха старитѣ заслужили добруджански общественици, които, като партийци и съ помощта на ромънската общественостъ, работейки срѣдъ нея, вѣрваха, че най-резултатно ще могатъ да бждатъ полезни на своитѣ поробени сънародници.

Тази позиция имаше своитѣ ревностни поддръжници, но, което е по-важно, тя излъчи блестящи народностни дейци съ голѣми заслуги къмъ добруджанското народностно дѣло. Между тѣхъ могатъ да се посочатъ хора съ гѣвкавъ умъ, находчиви, упорити и смѣли, които умѣеха да се възползуватъ отъ неджитѣ и отъ пре-

димствата, които имъ предлагаше ромънската политическа действителностъ.

Редомъ съ тѣзи добруджански общественици действуваше и една незначителна бройка партийци, фанатици на идеята за класовата борба. Тѣ бѣха и си останаха мечтатели, които нищо реално не издействуваха за благото на добруджанското българско население.

Между тѣзи два изключващи се лагера израстнаха млади народностни дейци, които искаха да подражаватъ на чужди образци. Тѣ търсѣха опора и сили изключително въ будната народностна съвѣсть на българитѣ. Това бѣха тѣй нареченитѣ миноритари.

Въ действителностъ и срѣдъ тѣзи добруджанствуващи господствуваше една обща мисль за самозапазване на българщината, за нейното народностно издигане и самосъзнание, за икономическо укрепване на българитѣ отъ Добруджа и за преодоляване на всички спънки въ победния имъ възходъ и за достигане на заветната мечта за освобождение.

Следъ всичко това нека се запитаме: Каква бѣ идейната и народностна връзка между тѣзи действащи сили въ Добруджа и въ България, които насочваха своитѣ усилия и борби къмъ една и сжща въжделена цель?

За подобна връзка може да се говори само отъ онзи моментъ, когато съюзътъ „Добруджа“ преодолѣ и превъзмогна своята идейна и организационна криза. Този важенъ моментъ отъ историята на добруджанското освободително движение се ознаменува съ нѣколко важни факти, които добре е да бждатъ припомнени.

Между мѣстнитѣ и емигрантски дейци се установи лична, идейна и народностна връзка и нищо въ Добруджа не се предприемаше безъ взаимно обмисляне и при постигане на общо съгласие. (Тукъ историкътъ на добруджанската борба ще има да разкаже интересни подробности за състояли се срещи, за взаимно обмислени решения, за съвмѣстно предприети дѣла и т. н.).

Пропагандната дейностъ на съюза „Добруджа“ отъ

този моментъ навлѣзе въ решителенъ завой, — съюзътъ, било самъ, или чрезъ свои поставени лица, вземаше дейно участие въ всички международни почини и съвѣщания, на които се разискваше или решаваше добруджанскиятъ въпросъ.

Отъ друга страна, добруджанскитѣ прокуденци започнаха чувствително да влияятъ и върху психологията на свободния български народъ. По този пжтъ на въздействие се формира онази фанатична приобщность къмъ Добруджа, която прие затрогващи размѣри, особено по времето на нейното освобождение.

Въ това, което казахъ досега, е заключена ненаписаната, но величава история на добруджанската освободителна борба. Тукъ трѣбва да търсимъ приноситѣ и саможертвата на нашитѣ добруджански първенци, на стълбоветѣ на добруджанското движение, мѣстно и емигрантско, на младитѣ и на старитѣ, на женитѣ и на будното и кораво българско население въ Добруджа, което въ тази борба за българщина пожертвува скжпи лични и материални достояния. Пакъ тукъ е скжтанъ и живецътъ на нашата борба — нейната идеология и тактика.

И, ако трѣбва да търсимъ заслугитѣ на едни и саможертвата на други, необходимо е да надникнемъ въ нѣкои отъ гѣнкитѣ на величавата добруджанска борба. Колко много между насъ пожертвуваха живота си, колко много проиграха благополучието си! Едни разрушиха бждещето си, други — кариерата си, трети — щастието си! Ето, това сж голѣмитѣ изгоди, които получиха тѣй нареченитѣ добруджански дейци.

Потърсете съ очи тѣзи самоотвержени хора — тѣ сж тукъ между васъ. Потърсете ги и въ паметъта си, за да ги видите още по-красиви, отколкото може би тѣ сж въ действителность.

Но между присжтстваващитѣ вие напраздно ще търсите образитѣ на нѣкои отъ нашитѣ скжпи покойници. Тѣ не доживѣха освобождението на Добруджа, което нѣкога поглѣщаше тѣхния животъ: едни умрѣха непри-

ласкани, други, най-върващитѣ между насъ, склопиха очи, цѣлунати отъ надеждата, тази велика утешителка за всички самоотвержени борци, а трети ние незаслужено оскърбяваме, защото случайно тѣ не сж мъртви, за да имъ издигнемъ паметници.

Драги съборяни!

Моята цель не е да ви излагамъ историята на добруджанското освободително движение, а да характеризирамъ неговитѣ цели, идейнитѣ и организационнитѣ му прояви, както и срѣдствата за тѣхното овладяване. Затова, като оставямъ на моитѣ приятели и другари въ борбата да ме допълнятъ, азъ ви моля да изслушате и втората часть отъ доклада ми.

Добруджанскиятъ въпросъ е часть отъ общобългарския народностенъ въпросъ. Той не започва, както нѣкои погрѣшно мислятъ, съ разпокъсването на България на Берлинския конгресъ. Ако искате да получите изчерпателенъ отговоръ на този въпросъ, възкресете въ паметъта си годинитѣ на българското робство.

Въ онова героично и отдалечено време, когато у българина узрѣ воля и мисль за народностно служене, когато той се възправи предъ лицето на свѣта и изяви своето право на животоъ, първоначално чрезъ дамаскинаритѣ, а по-късно съ дрѣзкитѣ блѣнове и сновидения на отца Паисия и на неговитѣ достойни следовници, българскиятъ народъ за пръвъ пжть си постави въпроса за своето народностно самоутвърждение, за културното си възмогане и за своето духовно обединение и политическо освобождение.

Въ епохата на борбата за българска черква всички българци се видѣха народностно обединени. А чрезъ просвѣтната дейность на своитѣ народни будители тѣ възделаха не само плодоветѣ на просвѣщението, но и дароветѣ на свободата.

Духовно възмжжалъ, народностно просвѣтенъ, прозрѣлъ своята историческа сждба, българскиятъ народъ

отъ този моментъ въздела да се радва на свободенъ животъ. Въ годинитѣ на нашето революционно възраждане ние го виждаме вече гордъ, съ властенъ погледъ и съ ясно съзнание за своитѣ народности права.

Този всебългарски блѣнъ получи своето кръщение въ епичнитѣ борби за политическа свобода, той бѣ възплътенъ въ Санъ-Стефанска България, погребанъ на Берлинския конгресъ, за да бжде настойчиво поставенъ въ годинитѣ на освободителнитѣ войни, които България води за свободата и за обединението на своитѣ разпокъсани земи.

Въ тѣзи красиви и героични борби се погребва свободата на Добруджа. Затова потеклото на добруджанското освободително движение е старо: неговиятъ първоизточникъ трѣбва да се търси въ годинитѣ, когато българскиятъ народъ оформи своето народностно самочувство и кали волята си да се види обединенъ въ своитѣ действителни народности граници.

Грѣшатъ онѣзи, които мислятъ, че добруджанскиятъ въпросъ начева съ поробването на Южна Добруджа. То е само единъ моментъ отъ нейната народностна сждба и единъ отъ многото моменти на общобългарския въпросъ за духовното и политическо обединение на разпокъсания български народъ.

Нека следъ всичко това спремъ вниманието си върху началнитѣ години на добруджанската борба въ България и въ Добруджа.

Ние нѣма да излагаме фактитѣ въ тѣхния хронологически редъ. За целитѣ, които си поставяме, отъ съществено значение е да проследимъ, какъ се оформи и какъ се изяви волята на добруджанскитѣ българи да живѣятъ осѣнени отъ идеята и отъ мисълта за своето освобождение.

Въ тѣзи паметни години се повтори това, което се случи и презъ епохата на възраждането: и тогава, както и въ по-ново време, българскитѣ обществени сили се явиха на полесражението раздвоени. Едни отъ действущитѣ добруджански сили, вмѣсто въ Букурещъ,

отъ столицата на свободна България произнасяха дръзки слова за освобождението на Добруджа, други, безпразвени, но съ гордо съзнание за своята българска народностна принадлежност, поведоха, по установения и изпитанъ вече примѣръ на възрожденцитѣ ни отъ Цариградъ, борба за своето народностно самозапазване, покъсно и за икономическото си възмогане, а въ годинитѣ, когато условията позволяваха това — борба и за политическото си самоопредѣление и освобождение.

Емигрантитѣ добруджанци имаха да преодоляватъ съществени прѣчки. На първо мѣсто тѣ трѣбваше да се борятъ съ пораженската политика на нѣкои отъ българскитѣ правителства, които въ началнитѣ следвоенни години не смѣха, защото имъ бѣ забранено, да говорятъ за отечественитѣ идеали на българския народъ.

Омаломощена и отровна бѣ и българската общественостъ: въ нея господствуваха пораженски настроения и вѣния, които наивно внушаваха на народа, че свободата на поробенитѣ български земи, следователно и на Добруджа, ще дойде съ освобождението на трудещитѣ се, които, съгласно разпространената тогава идеология, вѣрваше се, че единствени ще могатъ да установятъ новъ социаленъ редъ, права и самоопредѣление на поробенитѣ.

Тогава се поддържаше, че свободата на българскитѣ поробени земи ще дойде съ победата на национално и социално поробенитѣ народи. Наистина, трудно бѣше да се противоустои на тази обществена психоза, която бѣ опиянила народнитѣ маси.

Въ сщщото време въ Добруджа, както и въ останалитѣ български земи, поробеното българско население трѣбваше да превъзмогне още по-голѣми трудности: отъ една страна, то се борѣше съ пристѣпнитѣ на чуждата властъ за обезбългаряване и за икономическо разоряване на българитѣ, като се грижеше едновременно съ това и за своето народстно самозапазване, чрезъ изграждане и поддържане на свои училища и черкви, на трето

мѣсто добруджанското население полагаше непосилни усилия за своето икономическо възмогване, защото както презъ ромънското робство, така и въ годинитѣ на възраждането за българитѣ винаги е било отъ сжщественно значение да се самозапазятъ народностно и икономически.

Тѣзи бѣха първитѣ и най-сжществени въпроси, които поглѣщаха вниманието на българитѣ въ Добруджа и на тѣхнитѣ прокудени братя. Но това е само една бледа картина на сжществуващото положение, защото въ действителность тя бѣ и по-мрачна и по-непоносимо тежка.

Наистина, съ течение на времето тѣзи трудности почти бѣха преодолювани. Но следъ всѣки успѣхъ идваха нови задачи и още по-голюми трудности.

Все по това време се поставиха на дневенъ редъ и нѣкои нови въпроси: за организирането и политическото проявление на българитѣ въ Добруджа, съ което се целѣше не само да се завоюва политически теренъ, но и да се осигурятъ още по-голюми възможности, чрезъ дейното участие на българитѣ въ ромънския общественъ животъ, за тѣхния всестраненъ духовенъ и материаленъ възходъ.

Въ сжщото време въ свободна България добруджанскитѣ прокуденци успѣха да преодолеятъ мъчнотиитѣ по своето тактическо и идейно организиране, което имъ позволи да започнатъ системна и творческа дейность за полезна и смислена пропаганда въ чужбина и въ България. Нейната прѣка цель бѣ ясна, точно установена и открита: освобождението и обединението на Добруджа съ майката-родина.

Драги съ боряни!

Нека ми бжде позволено да открія тукъ една малка скоба.

Като говорихъ за идейнитѣ и тактически постижения и борби на добруджанското освободително дви-

жение, азъ съзнателно смѣсихъ тъй нареченото легално и нелегално движение. До освобождението ни ние, добруджанскитѣ българи, не правихме разлика между мѣстни и емигрантски дейци. Всички се чувствувахме членове на едно и сжщо семейство, борихме се въодушевени отъ една и сжща целъ и, безъ да бѣхме едно недѣлимо организационно цѣло, дишахме и живѣехме съ дробоветѣ на Добруджа.

Теорията, която единъ злополученъ вестникъ измисли и обоснова, за сжществуването на добруджански дейци, които се сражавали въ окопа, и за дейци, които стреляли отъ засада срещу врага, е отъ по-ново време. Тя има единъ положителенъ резултатъ, че следъ освобождението на Добруджа сжара нѣколко стари другари, които се бѣха клели въ кръвта и въ коститѣ на своята татковина да ѝ останатъ вѣрни.

Добруджанското движение, неговата теория и практика, не може да приеме тази теория, колкото тя и да е красноречива, нѣщо повече: то е осжжда и отрича.

Въ реда на тѣзи мисли нека ми бжде позволено да приломя, че между добруджанскитѣ дейци, мѣстни и външни, независимо, че понѣкога тѣхнитѣ разбирания не се схождаха, винаги е сжществувала неразривна лична, идейна и организационна връзка.

Всички дейци отъ Добруджа, абсолютно всички, отъ народнитѣ представители и сенаторитѣ до най-дребнитѣ и незначителнитѣ, презъ цѣлото време на добруджанската борба поддържаха най-приятелски и искрени отношения. Въпроситѣ на поробена Добруджа, отъ каквото естество тѣ и да бѣха, всѣкога се обмисляха съвмѣстно. Дори постжпкитѣ предъ отговорнитѣ български правителства се правѣха или съвмѣстно или ние, емигрантитѣ, по делегация на вътрешнитѣ дейци, ги правѣхме отъ тѣхно име.

Наистина, за тѣзи връзки и за тази съвмѣстна дейность бѣха посветени нѣколцина отъ най-вѣрнитѣ и изпитани участници и ржководители на добруджанското

движение, но това се правеше само за да се запази тайната и да не се увреди на дѣлото. Азъ съмъ щасливъ, че днесъ мога да разкрия тукъ тази тайна.

Така предъ смаенитѣ очи на нашитѣ довчерашни врагове ние изградихме едно свещено единство, чиято целъ бѣ освобождението на българска Добруджа. И, защото всички се борихме за осъществяването на този общобългарски блѣнъ, днесъ ние сме щастливи да заявимъ, че той бѣ постигнатъ съ съдействието и на други чинители, които сжщо така бѣха дейни, макаръ че и до последния день на добруджанското робство останаха въ сѣнка. Вие ги знаете, за да нѣма нужда да ги назовавамъ.

Затова, когато благодарихме за освобождението си, ние на първо мѣсто назовахме и назоваваме нашия любимъ Царь, който бѣше нашата най-голѣма надежда и опора, нашата гордостъ и вѣра въ борбата. Той никога не престана да мисли за насъ, да действува и да насочва българската народносна съвѣсть и нашата външна политика къмъ желаната отъ всички ни целъ.

По сжщитѣ причини ние благодарихме и на българскитѣ правителства, като за нѣкои отъ тѣхъ на вѣчни времена ще запазимъ най-затрогващи чувства, защото благодарение на тѣхния тактъ и далновидность днесъ ние се радваме на освобождението на българска Добруджа.

Азъ спирамъ тукъ. Още е рано да се говори по тѣзи въпроси. Все пакъ трѣбва да бждемъ щастливи, че между виновницитѣ на нашата свобода ние можахме да посрещнемъ подчертани тѣхни представители въ лицето на нѣкои настоящи и бивши български министри, учени и писатели.

Драги съборяни!

Ето и заключителната часть на моя докладъ.

Не ви говорихъ съзнателно за постиженията на съюза „Добруджа“, не защото подценявамъ неговата дейность, тѣй разностранна и плодovита, а защото времето,

което ми е определено да говоря, не ми позволява да се спра подробно върху постиженията на съюза въ разнитѣ отрасли на неговата дейность.

Азъ само ви загатнахъ за политическата идеология на организираната добруджанска емиграция, безъ да изчерпя въпроса.

Споменахъ ви за пропагандата на съюза „Добруджа“, но и по този въпросъ не можахъ да ви дамъ подробни сведения.

Не ви говорихъ нищо за социалната и благотворителна дейность на добруджанскитѣ прокуденци, защото, за да ви изложя тѣхнитѣ постижения по селско-стопанското настаняване, окъщяване и одворяване на бѣжанцитѣ, трѣбваше да ви говоря най-малко единъ часъ.

Най-после не ви казахъ почти нищо и за психологическото въздействие, което съюзътъ „Добруджа“ така щастливо упражняваше върху българската общественость.

Но фактитѣ, въ тѣхнитѣ най-едри черти, сж предъ васъ. Мислите ли вие, че радостта, която днесъ извиква името на Добруджа, и обичьта, на която тя се радва, се родиха и възникнаха отъ само себе си? Въ годинитѣ, когато вие бѣхте подъ робство, кой говорѣше отъ ваше име, кой бранѣше поруганитѣ ви интереси, кой най-устървено се застъпваше за преследванията и за безчинствата, на които вие бивахте подхвърлени?

За да приключа съ доклада си, позволете ми да спра вниманието ви още и върху следнитѣ въпроси, които поставямъ като заключение на това, които ви казахъ досега.

Съюзътъ „Добуджа“, чиито наследници сж дружествата „Добруджа“, винаги е билъ на фронта на българската държава. Той, а наедно съ него и българитѣ отъ Добруджа, всѣкога сж се въодушевявали отъ българскитѣ народностни идеали. Тѣ сж били опора на българската държава и съ своитѣ действия винаги сж имали предвидъ само интереситѣ на българската народностна и държавна общность.

Обединението, което постигна България, безъ да се покрива съ цѣлостнитѣ въжделения на българския народъ, при наличнитѣ обстоятелства, задоволява всички българи. По този жизненъ за народа ни въпросъ българската общественостъ всѣкога е проявявала едно похвално чувство на реализъмъ. Въ тази посока и добруджанскитѣ българи не сж правили изключение отъ общественото мнение на България. Чрезъ своитѣ отговорни водачи и организации тѣ всѣкога сж заявявали, че осществяването на българския народностенъ идеалъ е въпросъ на възможность.

По тази причина, дори България да не бѣ получила днешнитѣ си териториални граници, а нѣкакви други, тѣ пакъ щѣха да ги приематъ като тактически и народностенъ успѣхъ, който единствено е билъ възможенъ при наличнитѣ политически обстоятелства.

Нѣкои българи не правятъ разлика между народностенъ и държавенъ идеалъ. Това сж две различни нѣща: единиятъ, народностниятъ идеалъ, черпи своя потикъ отъ неугасващитѣ копнежи на цѣлокупния народъ за обединение въ неговитѣ жизнени и народностни граници, другиятъ, държавниятъ идеалъ, се осществява при опредѣлени условия и се обуславя отъ желѣзната необходимостъ на политическия моментъ.

„Човѣкъ предполага, а Господъ разполага“, — казва народътъ. Народитѣ обикновено блѣнуватъ своето цѣлостно обединение, а постигатъ само това, което е възможно-осществимо.

Българитѣ отъ Добруджа и нейнитѣ прокудени нѣкога синове винаги сж проявявали въ тази посока чувство на мѣрка, защото всѣкога сж гледали на българската държава като на една единствена своя надежда и като опора на всички свои поробени братя. По тази причина тѣ сж считали за своя върховна длъжность да подпомагатъ и да обслужватъ България и българската държава, като ревностно сж я бранѣли отъ пристѣпнитѣ на нейнитѣ врагове.

На сжщото основание, въ стремежа си да постигнатъ своя и общобългарския народностенъ идеалъ, добруджанскитѣ българи всѣкога сж държали смѣтка за податнитѣ сили на българския народъ, като старателно сж правѣли разлика между своитѣ дръзки блѣнове и политическитѣ възможности.

Днесъ, следъ обединението, съ което бѣ ощастлива България, понятията добруджанци, македонци, тракийци и моравци сж само географски, но не и народностни, още повече, че България приобщи значителни части отъ своитѣ поробени довчера земи.

Ето защо днесъ всички българи не само трѣбва да разбератъ това, но и дейно да съдействуватъ и да работятъ за действителното духовно и политическо обединение на всички български земи въ едно недѣлимо цѣло. Като народностни понятия тѣ трѣбва да изчезнатъ, за да оживѣятъ въ душитѣ на всички българи мисълта и чувството за държавно и народностно единство. Само така цѣлостниятъ български народъ ще се спои въ недѣлима, самоутвърдила се народностна и културна общностъ.

Всичко това не означава, че българскиятъ народъ се е отказалъ отъ своитѣ народностни блѣнове. Кой може да забрани на единицата и на народа въ неговата цѣлостъ да мечтаятъ и да възделаватъ една велика България въ нейнитѣ действителни народностни граници? Грѣшатъ, обаче, онѣзи, които искатъ или всичко или нищо. Грѣшатъ и тѣхнитѣ едноутробни братя, които въ своя максимализъмъ отиватъ още по-далечъ, като поставятъ върху плещитѣ на едно единствено поколѣние осъществяването на цѣлостния общобългарски народностенъ идеалъ.

Този духъ на реализъмъ е ржководилъ, той е движилъ добруджанскитѣ дейци, мѣстни и външни. Сжщиятъ този духъ днесъ въодушевява и Великия добруджански съборъ. Подъ неговия знакъ ще минатъ както дейността,

така и решенията му. Затова тѣ се очакватъ съ спокойствие отъ всички фактори и срѣди въ България.

Драги съборяни!

Тукъ е умѣстно да ви направя една изповѣдь.

Мисля, че познавамъ най-потайнитѣ кѣтчета на добруджанската борба. (Моля да ми бѣде позволена тази нескромностъ!) Е добре! Заявявамъ чистосърдечно, високо и смѣло: добруджанското освободително движение не излѣчи нито единъ родоотжпникъ.

Въ неговитѣ редове, наистина, имаше люде и водачи, които понѣкога се заблуждаваха — едни несъзнателно, други добросъвѣстно — относно смисъла и значението на добруджанската борба, но тѣ никога не грѣшеха преднамѣрено. Нѣкои отъ тѣхъ следваха погрѣшни пѣтища, други преиначаваха фактитѣ, за да ги нагодятъ къмъ своитѣ идеи, имаше дори и такива, които поставяха своитѣ идейни блуждения по-високо отъ жизненитѣ интереси на българщината, но и тѣзи заблудени синове на България, поне по-голъмата бройка отъ тѣхъ, бѣха или подведени, или жертва на фанатизъмъ, или бѣха ослѣпени отъ хашиша на своитѣ превратни идеи. Но родоотжпници Добруджа не роди.

Тѣзи отъ добруджанскитѣ водачи, които волно или неволно грѣшеха, увлѣчени отъ вихъра на борбата, правѣха това несъзнателно, безъ какъвто и да е престѣпенъ умисълъ. Не грѣшеха само тѣзи, които не работѣха. А това бѣха практичнитѣ люде, които придобиха навика да се присламчватъ и да се харесватъ на ромънскитѣ власти и които и днесъ, вѣрни на своята природа, правятъ сѣщото, като не подбиратъ срѣдства за постигане на своята целъ. Отъ тѣхната срѣда излѣзоха нѣкогашнитѣ приятели на нашитѣ поробители, тѣ излѣчиха днешнитѣ клеветници, които тровятъ нашата общественостъ и които искатъ да оставятъ впечатление, че добруджанскитѣ дейци сѣ едва ли не крадци на народни пари и професионални и платени родолюбци.

Цельта на тѣмъ подобнитѣ доносчици и клеветници е твърде прозрачна: тѣ се домогватъ да разчистятъ своя пжтъ и съ нагаждане да си извоюватъ мѣсто въ добруджанската общественостъ. Не е ли знаменателно, че сжщитѣ тѣзи люде намиратъ насърчение и подкрепа между онѣзи, които никога не сж милѣли за скжпото на всички ни българско дѣло въ Добруджа и които въ своята дейностъ всѣкога сж поставяли своитѣ идеи по-високо отъ народността си служене?

Ето защо моитѣ последни думи принадлежатъ на достойнитѣ и преданитѣ добруджански дейци, които въ годинитѣ на робството поставиха надъ всичко светото народностно дѣло и върховнитѣ интереси на българщината въ Добруджа.

Да обичаме и да обикнемъ тѣзи самоотвержени борци — това е нашъ пръвъ дългъ. Да ги тачимъ и да ги обградимъ съ внимание и съ обичъ — това ще рече да се отнесемъ съ уважение къмъ нашата величава борба, въ която и ние бѣхме дейни съучастници.

Ние трѣбва да обичаме добруджанскитѣ дейци съ тѣхнитѣ грѣшки и недостатъци, защото чрезъ тѣхъ нѣкога дишахме и говорѣхме, защото пакъ чрезъ тѣхъ се чувствувахме приобщени къмъ всебългарската народностна общностъ. Нали тѣ водѣха отъ наше име борбата за тържеството на майчиния ни езикъ, за нашитѣ права и свободи и за тѣй жадно очакваната отъ насъ свобода?

Нека живѣятъ на вѣчни времена достойнитѣ добруджански дейци! Слава на живитѣ, поклонъ предъ паметта на покойнитѣ тѣхни съратници и другари! Да живѣе добруджанската освободителна борба! Да живѣе България!

О Т З И В И

за книгитѣ на П. Господиновѣ

Въ „Добруджански образи“ П. Господин-
новъ е събралъ шесть живо написани харак-
теристики на голѣми български творци, които
сж родени въ Добруджа или се чувствуватъ
приобщени къмъ тази сжпа българска земя
чрезъ силни и здрави духовни връзки. . .
„Добруджански образи“ е ценна книга, която
дълго ще привлича всѣки, който се интере-
сува отъ проблемитѣ, свързани съ влога на
Добруджа въ общобългарската култура.

В. Каратеодоровъ

В-къ „Нова Вечеръ“, год. III, бр. 776

Авторътъ на „Добруджански образи“ е
познатъ ентузиазиранъ добруджански деятель.
Много време и много усилия се стопиха у
този вдѣхновенъ общественикъ въ бурната
освободителна борба. Познава всички нейни
трепети и съмнения. . . Книгата на П. Госпо-
диновъ е продуктъ на творческитѣ му усилия
да намѣри отраженията на добруджанската
трагедия у българскитѣ писатели и артисти...
Но едновременно тя сочи на показъ и значи-
телнитѣ творчески заложи на П. Господи-

новъ. Ще бжде грѣхъ спрямо тѣхъ, ако не
изненада читателитѣ си съ новъ солиденъ
трудъ, като напримѣръ — история на до-
бруджанското освободително движение.

Д-ръ Любомиръ Бучковъ

В-къ „Литературенъ гласъ“, го

Съ рѣдко изисканъ езикъ и съ голѣма
вещина, П. Господиновъ въ този свой новъ
трудъ („Добруджански образи“) е обрисувалъ
въ художествена форма образитѣ на имени-
титѣ и заслужили чеда за добруджанската
народностна кауза. . . Вие прочитате съ въз-
торгъ тая малка книжка и Добруджа ви ста-
ва още по-близка, скъпа и свещена. Чувству-
вате гордостъ, че Добруджа винаги е била
българска и винаги е живѣла съ пулса на
общобългарското сърдце.

Сим. П. Пармаковъ

В-къ „Подемъ“, год. III, бр. 88

Въ разцвѣта на най-хубавитѣ си години
Печо Господиновъ се посвети на добруджан-
ското освободително дѣло въ продължение
близу две десетилѣтия. . . И въ тази бор-
ба той никога не падна духомъ и всѣкога вѣр-
ваше въ свѣтлото бждеще на цѣлокупния

български народъ. Тукъ азъ не мога да не припомня заслугитѣ на П. Господиновъ и къмъ добруджанския печатъ. На него той посвети много усилия, докато го одухотвори и постави на нуждната висота.

Г. А. Момовъ

В-къ „Варненски новини“, год. XXX, бр. 7865

Въ спретната книжка, издание на „Литературенъ гласъ“, познатиятъ добруджански деецъ П. Господиновъ е събралъ характеристики на Й. Йовковъ, Д. Габе, С. Чилингировъ, Д. Немировъ, А. Будевска и С. Огняновъ... Българскиятъ народъ знае да тачи своитѣ заслужили синове. Трудътъ на П. Господиновъ, вѣрваме, ще намѣри радушень и сърдеченъ приемъ всжде, а особено срѣдъ добруджанскитѣ българи.

Мих. Сжбевъ, сждия—Русе

В-къ „Подемъ“, год. III, бр. 91

СЪДЪРЖАНИЕ

Виѣсто предговоръ	5
Добруджанското движение	11
Отзиви	29

ВСИЧКИ КНИГИ НА П. ГОС-
ПОДИНОВЪ СЪ СКЛА-
ДИРАНИ ВЪ КНИГОИЗДАТЕЛ-
СТВОТО НА ДОБРОМИРЪ
ЧИЛИНГИРОВЪ, БУЛ.
„КАРЛЪ ШВЕДСКИ“ № 37—
СОФИЯ. МОГАТЪ ДА СЕ
ДОСТАВЯТЪ И ОТЪ ПО-ИЗ-
ВЕСТНИТЪ СОФИЙСКИ
КНИГОИЗДАТЕЛСТВА

ЦЕНА 70 ЛЕВА